

บทที่

8

บทวิจารณ์หนังสือ
แนวคิดแนวปฏิบัติ ยุทธศาสตร์พัฒนาท้องถิ่น

บุญอยู่ ขอพรประเสริฐ
Boonyou Khorpornprasert

บทที่

8

บทวิจารณ์หนังสือ

แนวคิดแนวปฏิบัติ ยุทธศาสตร์พัฒนาท้องถิ่น¹บุญอยู่ ขอพรประเสริฐ²

Boonyou Khorpornprasert

หนังสือเล่มนี้ประพันธ์โดย ดร.เสรี พงศ์พิศ ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีว่า ดร.เสรี พงศ์พิศ นั้นคลุกคลีกับงานชุมชนหรืองานท้องถิ่นมาเป็นระยะเวลานาน เคยเป็นผู้ก่อตั้งและผู้บริหารสถาบันพัฒนาชุมชน ก่อนที่จะมาเป็นผู้อำนวยการสถาบันส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน และปัจจุบันท่านดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการโครงการมหาวิทยาลัยชีวิต ซึ่งเน้นการสร้างการเรียนรู้ในระดับชุมชน ดังนั้นหนังสือเล่มนี้จึงไม่ได้เขียนในเชิงหลักวิชาการเพียงอย่างเดียว แต่ผู้ประพันธ์ได้นำเอาประสบการณ์ในการทำงานร่วมกับชุมชนและเครือข่ายชุมชนต่างๆ ในหลายรูปแบบมานำเสนอเป็นกรณีศึกษาด้วย จึงทำให้หนังสือเล่มนี้มีความน่าสนใจมาก แม้ว่าจะได้ตีพิมพ์ครั้งแรกมาตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2551 ซึ่งนับถึงปัจจุบันเป็นเวลาประมาณ 5 ปีแล้ว แต่เนื้อหาของหนังสือเล่มนี้ก็ยังมีความทันสมัยและสามารถนำหลักการและแนวปฏิบัติต่างๆ ไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนทั่วไปได้เป็นอย่างดีทีเดียว ดังที่ผู้ประพันธ์กล่าวไว้ในคำนำว่า “หนังสือเล่มนี้ไม่ใช่หนังสือประเภทหาเหตุ (How-to) ที่ว่าด้วยเทคนิควิธีการซึ่งก็มีด้วยแต่วิธีการกับหลักการมาด้วยกัน เป็นแนวทางเพื่อให้นำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมตามสภาพของแต่ละท้องถิ่น อันเป็นผลที่เกิดจากความพยายาม

¹ เสรี พงศ์พิศ. 2551. แนวคิดแนวปฏิบัติยุทธศาสตร์พัฒนาท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์

² อาจารย์ประจำหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์นวัตกรรม คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกริก

บูรณาการประสบการณ์การทำงานกับชุมชนและหลักวิชา เพื่อช่วยให้ผู้นำท้องถิ่น
ได้มีแนวคิดแนวปฏิบัติ ไปเพิ่มเติมเสริมแต่งสิ่งที่กำลังทำอยู่ให้ดียิ่งขึ้น”

หนังสือเรื่อง “แนวคิด แนวปฏิบัติ ยุทธศาสตร์การพัฒนาท้องถิ่น”
ประกอบด้วยเนื้อหาหลักสี่ส่วนด้วยกัน ส่วนแรกเป็นเรื่อง “การวางแผนยุทธศาสตร์
ในการพัฒนาท้องถิ่น” ซึ่งเป็นการกล่าวถึงขั้นตอน กระบวนการและวิธีการในการ
วางแผนยุทธศาสตร์ในการพัฒนาท้องถิ่นและการนำแผนยุทธศาสตร์ไปประยุกต์ใช้
โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ประพันธ์ได้เน้นการนำแผนยุทธศาสตร์ไปประยุกต์ใช้นั้นจำเป็น
ต้องมีการบูรณาการทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การศึกษา สุขภาพ
สิ่งแวดล้อม ชีวิตความเป็นอยู่ อาชีพ และการทำมาหากินของผู้คน โดยไม่เน้นการ
พัฒนาเพียงอย่างเดียว ซึ่งโดยทั่วไปการพัฒนาส่วนใหญ่มุ่งแต่การเติบโตทาง
เศรษฐกิจ ซึ่งลักษณะเช่นนี้ถือว่าเป็นยุทธศาสตร์ที่ไม่ดี ยุทธศาสตร์ที่ดีต้องมีลักษณะ
ที่เป็นระบบ โดยการเชื่อมโยงระบบย่อยให้เป็นระบบใหญ่ ยุทธศาสตร์ที่ดีต้องเอา
ชีวิตเป็นตัวตั้ง เอาปัญหาความต้องการทุกท้องถิ่นและสภาพความเป็นจริงทั้งหมด
เป็นองค์ประกอบในการพัฒนาแนวทางและเครื่องมือเพื่อแก้ปัญหาและเพื่อพัฒนา
ท้องถิ่นที่ยั่งยืน (เสรี พงศ์พิศ, 2551 : 9) นอกจากนี้ในส่วนแรกยังได้กล่าวถึงเครื่อง
มือในการวิเคราะห์ข้อมูลและสังเคราะห์ความรู้เพื่อนำไปสู่การวางแผนยุทธศาสตร์
การพัฒนาที่นอกเหนือไปจากการวิเคราะห์ SWOT (Strength /Weakness /
Opportunities /Threat) และ AIC (Appreciation / Influence /Control) ซึ่งนิยม
ใช้กันทั่วไปแทบทุกพื้นที่ ผู้ประพันธ์ได้แนะนำเครื่องมือเพิ่มเติมได้แก่ การทำ
ประชาพิชญ (PR & D) โดยได้อธิบายความว่า การทำประชาพิชยนั้นเป็นการวิจัยของ
ประชาชนโดยประชาชนเพื่อประชาชน ฉะนั้นจึงเป็นคนท้องถิ่นทั้งหมด โดยเน้นไป
ที่การค้นหาปัญหาที่แท้จริงของท้องถิ่น ในขณะเดียวกันก็ให้ค้นหาสิ่งดี ๆ ที่เป็นทุน
ของท้องถิ่นด้วยไม่ว่าจะเป็นทุนทรัพยากร ทุนทางสังคม ทุนทางปัญญา เหล่านี้เป็นต้น
จากนั้นก็นำมาวิเคราะห์และร่างแผนร่วมกัน มีการจัดเวทีชุมชน 6 ครั้งเพื่อรับฟัง
ความคิดเห็นและวิพากษ์ก่อนที่จะจัดทำแผนยุทธศาสตร์ฉบับสมบูรณ์และนำไปใช้
ภายในชุมชนต่อไป

ในส่วนที่ 2 เน้นหัวข้อ “โมเดลการพัฒนา” ซึ่งเป็นการนำเสนอกรณีการ
พัฒนาท้องถิ่นของพื้นที่ต่าง ๆ ที่ประสบความสำเร็จรวมด้วยกัน 5 แห่งได้แก่

1) บ้านน้ำหิน ตำบลเชียงของ อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน 2) บ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา 3) บ้านหนองกลางดง ตำบลศิลาลอย อำเภอสามร้อยยอด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ 4) บ้านท่าข้าม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา และ 5) แม่กลอง (จังหวัดสมุทรสงคราม) ซึ่งแต่ละพื้นที่ถือเป็นโมเดลต้นแบบของการพัฒนาเชิงยุทธศาสตร์ท้องถิ่นที่ประสบความสำเร็จในด้านต่างๆ เช่น กรณีบ้านน้ำหิน ตำบลเชียงของ อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน เป็นโมเดลที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน โดยเริ่มต้นจากการรวมตัวกันระดมทุนเพื่อสร้างโรงสีข้าว เพื่อสีข้าวไว้ใช้กันภายในชุมชน หากมีส่วนที่เหลือก็นำไปขายให้ชุมชนอื่นๆ ต่อไป นอกจากนี้ยังมีการขยายไปประกอบกิจการวิสาหกิจชุมชนในด้านอื่นๆ อีก อาทิ การปลูกผักปลอดสาร การเพาะเห็ด การทำปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ สมุนไพร เพื่อใช้ในครัวเรือน เช่น แหนมหมู สบู่ น้ำยาล้างจาน เป็นต้น หรือกรณีของตัวแบบ “แม่กลอง” (Maeklong Model) ที่โดดเด่นในแง่ของการพัฒนาที่ยั่งยืนโดยใช้ฐานสำคัญ 5 ฐาน คือ ฐานการเกษตร ฐานเกษตรอุตสาหกรรม ฐานการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรม ฐานการฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น และฐานการเรียนรู้เพื่อจัดการชีวิตและชุมชน ทั้งนี้ แม่กลอง (จังหวัดสมุทรสงคราม) นั้นถือเป็นกรณีตัวอย่างที่ใช้ตัวแบบเศรษฐกิจพอเพียงได้ประสบความสำเร็จ บนฐานคิด “Small is beautiful” (เสรี พงศ์พิศ, 2551 : 43)

ต่อมาในส่วนที่ 3 ผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึงเรื่องของ “เครือข่าย” ในส่วนนี้ได้กล่าวถึงรากเหง้าของเครือข่ายและการดำรงอยู่ของเครือข่ายท่ามกลางกระแสการพัฒนาที่บ่อนทำลายเครือข่าย จากนั้นได้ยกตัวอย่างเครือข่ายชุมชนที่สามารถรื้อฟื้นและดำรงความเป็นเครือข่ายได้ ซึ่งประกอบด้วยเครือข่าย อินแปง¹ เครือข่ายยมนา² เครือข่ายศิลาแลง³ และเครือข่ายป่าตะวันออก⁴ ซึ่งแต่ละเครือข่ายต่างก็มีจุดอ่อนแตกต่างกันไป แต่ทว่าเครือข่ายเหล่านั้นต่างก็สามารถฟื้นฟูดำรงความเป็นเครือข่าย

³ เครือข่ายอินแปง เริ่มต้นที่อำเภออุทตุม จังหวัดสกลนคร จากนั้นค่อย ๆ ขยายออกไปในเทือกเขาภูพาน ปัจจุบันครอบคลุม 74 ตำบลใน 18 อำเภอของจังหวัดสกลนคร

⁴ เครือข่ายยมนาเกิดจากการรวมตัวขององค์กรชาวบ้านในตำบลไม้เรียง อำเภอนาวัง ตำบลลานสกา อำเภอดีควง และกลุ่มเกษตรกรในลุ่มแม่น้ำปากพนัง อำเภอเชียรใหญ่ และอำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช

⁵ เครือข่ายศิลาแลง ตั้งอยู่ในตำบลศิลาแลง อำเภอบัว จังหวัดน่าน

⁶ เครือข่ายป่าตะวันออก มีภาคีสมาชิกครอบคลุม 20 หมู่บ้านในหลายตำบลของ 5 จังหวัดที่อยู่รอบ ๆ ป่าตะวันออกซึ่งได้แก่ ฉะเชิงเทรา สระแก้ว ชลบุรี ระยอง และจันทบุรี

และขยายเครือข่ายออกไปได้อย่างกว้างขวางด้วยปัจจัยสำคัญหลายประการ แต่สิ่งสำคัญที่สุดประการหนึ่งคือ กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน และการพึ่งพาอาศัยกัน ภายใต้ทุนวัฒนธรรมดั้งเดิมของเครือข่าย ซึ่งเป็นสิ่งที่เชื่อมร้อยภาคส่วนต่างๆ ของเครือข่ายเข้าด้วยกันและโยงถึงกัน เช่น กรณีของเครือข่ายอินแปงที่เป็นการทำเกษตรนิเวศ และการพัฒนาแบบยั่งยืนได้สร้างและขยายเครือข่ายด้วยกระบวนการเรียนรู้และการทำความเข้าใจกันในหลักการเกษตรแบบอินแปง 9 ประการ คือ

1. หลักการทำอยู่ทำกิน ถ้าเหลือก็นำไปแลกเปลี่ยนแปรรูปหรือขายร่วมกัน
2. หลักการปลูกพืชหลายระดับให้พึ่งพาอาศัยกัน ใช้ร่วมกันหมุนเวียนทั้งปี
3. หลักการปลูกพืชหลายระดับให้พึ่งพาอาศัยกันกับการเลี้ยงสัตว์พื้นฐาน

แบบปล่อย

4. หลักการสังเกตการณ์ความเป็นไปของธรรมชาติในการศึกษาป่า
5. หลักการสร้างคุณค่าและเพิ่มมูลค่า
6. หลักการไม่ไปหาตลาด แต่ให้ตลาดมาหา
7. หลักการรู้จักกันอย่างมีคุณค่าต่อชีวิต
8. หลักการสร้างการเรียนรู้ตลอดชีวิต
9. หลักการจัดทำบทละครวิถีครอบครัว

หลักการดังกล่าวข้างต้นทำให้เกิดผลดีต่อชุมชนและเครือข่ายหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกิดการพัฒนาชุมชนแบบองค์รวมที่เน้นแนวทางการผลิตแบบยังชีพ แบบพอเพียง และเกิดขบวนการที่มีความเข้มแข็งที่มุ่งสู่การศึกษาตนเองเป็นหลัก จึงไม่ต้องเดือดร้อนที่จะต้องวิ่งเข้าหาหน่วยงานรัฐหรือเอกชนเพื่อขอความช่วยเหลือ (เสรี พงศ์พิศ, 2551: 69) ทั้งนี้ ผู้ประพันธ์ได้สรุปบทเรียนของอินแปงได้ว่า “เป็นการเรียนรู้ที่นำไปสู่การพัฒนาแบบยั่งยืน โดยเรียนรู้การจัดการชีวิตของตนเอง จัดการทรัพยากร จัดการชุมชนใหม่ เรียนรู้ร่วมกันเป็นเครือข่าย เป็นการเรียนรู้ไปพร้อมกับการปฏิบัติ ทำให้เกิดการจัดการชีวิตร่วมกันเป็นเพื่อนเป็นพี่น้องกัน เป็นการค้นพบตัวตนของตัวเอง ค้นพบรากเหง้าและภูมิปัญญา เพื่อเรียนรู้และหาวิธีการที่จะนำคุณค่าเหล่านั้นมาประยุกต์ในยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปแล้วนั้น (เสรี พงศ์พิศ, 2551: 80) ดังนั้น จะเห็นได้ว่า บทเรียนที่ผู้ประพันธ์ได้สรุปออกมาจาก

การดำเนินการของเครือข่ายต่าง ๆ ที่ยกมาเป็นกรณีตัวอย่างในหนังสือเล่มนี้หากได้ทำการศึกษาโดยละเอียดแล้วเราก็สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับเครือข่ายในท้องถิ่นอื่นหรือเครือข่ายรูปแบบอื่น ๆ ได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตามพึงระลึกไว้ว่า กรณีตัวอย่างของแต่ละกรณีนั้นย่อมมีบริบทและมีความเฉพาะของตนเองอยู่ การนำไปประยุกต์ใช้ย่อมต้องพิจารณาเลือกใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่หรือของเครือข่ายที่จะนำไปใช้ด้วย

ในส่วนสุดท้าย ผู้ประพันธ์ได้กล่าวถึงเรื่อง “ยุทธศาสตร์การพัฒนายั่งยืน” ซึ่งในส่วนนี้ได้เริ่มต้นด้วยยุทธศาสตร์เศรษฐกิจพอเพียง และได้อธิบายรายละเอียดโดยแยกยุทธศาสตร์การพัฒนาท้องถิ่นเป็น 3 มิติได้แก่ มิติการอยู่รอด (Survived) มิติของการอยู่อย่างพอเพียง (Sufficient) และมิติที่สาม ทำอย่างไรให้อยู่อย่างมั่นคงและยั่งยืน (Stability and Sustainability) นอกจากนี้ได้แยกยุทธศาสตร์การพัฒนาออกเป็นยุทธศาสตร์ย่อยในด้านต่าง ๆ อันประกอบด้วย ยุทธศาสตร์การเรียนรู้ ยุทธศาสตร์ร่วมและยุทธศาสตร์ชุมชนเข้มแข็ง ในส่วนนี้นอกจากกล่าวถึงชุมชนเข้มแข็งแล้ว ยังได้เพิ่มรายละเอียดเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชนอีกด้วย

กล่าวโดยรวมแล้วหนังสือเล่มนี้ได้นำเสนอเนื้อหาสาระเกี่ยวกับยุทธศาสตร์พัฒนาท้องถิ่นที่ได้กลั่นกรองและถอดบทเรียนมาจากชุมชน หรือท้องถิ่นที่มีการปฏิบัติจริงและประสบความสำเร็จมาแล้ว ทั้งนี้ ข้อมูลที่เรียบเรียงมานั้น ผู้ประพันธ์ก็ได้มาจากประสบการณ์ของตนเองที่ได้ทำงานร่วมกับประชาชนท้องถิ่นมาเป็นเวลานาน หลักการและแนวปฏิบัติที่นำเสนอผ่านหนังสือเล่มนี้จึงเสมือนเป็นอาหารสำเร็จรูปที่ผู้สนใจสามารถนำไปเพียงปรุงแต่งเล็กน้อยแล้วนำไปประยุกต์ใช้กับท้องถิ่นหรือเครือข่ายของตนได้โดยง่าย ภาษาที่ใช้ในการเขียนเรียบเรียงเป็นภาษาแบบง่าย ๆ ไม่เป็นภาษาทางวิชาการมากเกินไป อย่างไรก็ตาม กรณีที่มีการใช้ศัพท์วิชาการซึ่งมีอยู่ด้วยกันหลายแห่งเช่นกัน ผู้ประพันธ์ได้มีการจัดทำภาคผนวกไว้ด้วยแล้วในตอนท้ายของหนังสือ เพื่ออธิบายศัพท์ต่างๆ ทางวิชาการมีการนำมาใช้ในหนังสือเล่มนี้ เช่น คำว่า กระบวนทัศน์ (Paradigm) การคิดเชิงระบบ (Systems thinking) ระบบนิเวศ (Ecosystem) สุขภาพองค์รวม (Holistic Health) เป็นต้น ซึ่งในส่วนนี้ก็นับว่าเป็นส่วนที่ดีอีกส่วนหนึ่งของหนังสือเล่มนี้

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจารณ์มีข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับเนื้อหาและการนำเสนอของหนังสือเล่มนี้กล่าวคือ

ประการแรก ในส่วนของโมเดลการพัฒนาที่ได้นำเสนอตัวอย่างของ 5 ชุมชนมานำเสนอเป็นกรณีศึกษาและในส่วนของเครือข่ายได้นำเสนอกรณีตัวอย่างของเครือข่าย 4 เครือข่ายเป็นกรณีศึกษานั้น โดยภาพรวมจะกล่าวถึงความสำเร็จและผลลัพธ์ในเชิงบวกของการดำเนินงานและการพัฒนา แต่ในความจริงแล้ว กว่าที่ชุมชนต้นแบบดังกล่าวจะประสบความสำเร็จนั้นย่อมเผชิญกับปัญหาและอุปสรรคต่างๆ หลายประการ ดังนั้นหากผู้ประพันธ์จะนำเสนอรายละเอียดเพิ่มเติมในส่วนของปัญหาอุปสรรคที่ชุมชนหรือเครือข่ายเหล่านั้นต้องเผชิญว่า มีปัญหาและอุปสรรคใดบ้างและได้แก้ไขหรือจัดปัญหาอุปสรรคเหล่านั้นให้หมดไปได้อย่างไรบ้างก็จะทำให้เห็นภาพของการพัฒนาท้องถิ่นและเครือข่ายได้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มอำนาจทางการเมืองในท้องถิ่น ซึ่งในพื้นที่ชนบทของไทยมักจะมีการครอบงำหรือการแทรกแซงจากกลไกเครือข่ายของชนชั้นนาในท้องถิ่น ที่ประสบความสำเร็จในการระดมทุนทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างต่อเนื่องยาวนาน (โอฬาร ถิ่นบางเตียว, 2553: 199) ฉะนั้นชุมชนหรือเครือข่ายเหล่านั้นต้องเผชิญหน้ากับอำนาจทางการเมืองท้องถิ่นหรือไม่ประการใด ถ้าหากมี ชุมชนเหล่านั้นได้ก้าวผ่านหรือจัดปัญหาเหล่านี้ได้อย่างไร ประเด็นดังกล่าวนี้เป็นที่น่าสนใจเช่นกัน ซึ่งสอดคล้องกับวาราลักษณ์ไชยทัพ (2549: 98-99) ที่ได้เสนอกรอบในการวิเคราะห์ชุมชนว่า ต้องพิจารณาใน 3 มิติได้แก่มิติทางประวัติศาสตร์ มิติทางโครงสร้างความสัมพันธ์ทางอำนาจ ชนชั้นและผลประโยชน์และมิติทางสังคมวัฒนธรรมนั่นเอง

ประการที่สอง การลำดับเนื้อหาของหนังสือเล่มนี้ที่เริ่มด้วยส่วนแรกเรื่องการวางแผนยุทธศาสตร์พัฒนาท้องถิ่น ต่อด้วยโมเดลการพัฒนาและเครือข่าย ซึ่งเป็นส่วนของการนำเสนอกรณีตัวอย่างของชุมชนต่างๆ และสุดท้ายเป็นเรื่องยุทธศาสตร์การพัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่งกล่าวถึงยุทธศาสตร์การพัฒนาท้องถิ่นในด้านต่างๆ ทั้งนี้หากจัดลำดับการนำเสนอใหม่ โดยเริ่มด้วยเรื่องการวางแผนยุทธศาสตร์พัฒนาท้องถิ่นและตามด้วยหัวข้อเรื่องยุทธศาสตร์การพัฒนาอย่างยั่งยืนแล้วจึงนำเสนอกรณีตัวอย่างในส่วนของโมเดลการพัฒนาและเครือข่ายก็จะทำให้ลำดับเนื้อหามีความกลมกลืนมากยิ่งขึ้น และง่ายต่อการทำความเข้าใจในเนื้อหาสาระของหนังสือดังกล่าวได้ดียิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- ชัชวาล ทองดีเลิศ กิ่งกร นรินทรกุล ณ อยุธยา วราลักษณ์ ไชยทัต และปริศนา พรหมมา. 2549. การวิเคราะห์และประเมินชุมชนในสถานการณ์โลกาภิวัตน์. เชียงใหม่ : สถาบันส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน.
- เสรี พงศ์พิศ. 2551. แนวคิดแนวปฏิบัติ ยุทธศาสตร์พัฒนาท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์.
- โอฬาร ถิ่นบางเตียว. 2553. “เศรษฐกิจศาสตร์การเมืองว่าด้วยโครงสร้างอำนาจท้องถิ่นในภาคตะวันออกของประเทศไทย.” วารสารร่มพญักษ์. 28,3 (มิถุนายน-กันยายน 2553) : 184-209.